
วัฒนธรรม ศิลปะเชิงแนวคิด สู่การพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาแพร่แห่งเปิด

เชษฐา สุวรรณสา ¹
อนุชา แฝ่งเกษร ²

รับบทความ : 27 พฤษภาคม 2568

แก้ไข : 15 กรกฎาคม 2568

ตอบรับตีพิมพ์ : 4 กันยายน 2568

¹ นักศึกษาหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปการออกแบบเชิงวัฒนธรรม คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
อีเมล : chesthas@gmail.com

² ศาสตราจารย์ ดร. หลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาศิลปการออกแบบวัฒนธรรม คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
อีเมล : anuchapangkesorn@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาวาทกรรม “แพร่แพร่เปิด” ในฐานะเครื่องมือทางวาทกรรมที่กดทับและบิดเบือนอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นผ่านการผลิตซ้ำภาพจำเชิงลบในสังคมไทย โดยใช้กรอบแนวคิด “วัฒนธรรม” (Cultural Injustice) ที่เสนอขึ้นใหม่ เพื่ออธิบายกลไกของความไม่เป็นธรรมเชิงวัฒนธรรมที่แฝงตัวอยู่ในวาทกรรมและโครงสร้างอำนาจแบบศูนย์กลาง การศึกษานี้วิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างวาทกรรมกับการครอบงำเชิงสัญลักษณ์ และชี้ให้เห็นว่าศิลปะเชิงแนวคิด (Conceptual Art) สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกวิพากษ์และฟื้นฟูอัตลักษณ์ของชุมชนได้อย่างมีพลัง กรณีศึกษา “ร้านกาแฟแพร่เปิด” จังหวัดแพร่ ได้รับการวิเคราะห์ในฐานะพื้นที่ศิลปะชุมชน ที่ใช้กระบวนการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมและกิจกรรมศิลปะเพื่อโต้กลับภาพจำเชิงลบ เปิดพื้นที่สนทนา และสร้างการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและสาธารณชน นำไปสู่การขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนผ่านการฟื้นฟูความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ตนเอง

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า แนวคิด “วัฒนธรรม” และศิลปะเชิงแนวคิดสามารถใช้เป็นเครื่องมือทางวิชาการและทางปฏิบัติในการวิเคราะห์ ทำทนาย และเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการครอบงำเชิงวัฒนธรรมในสังคมไทย

คำสำคัญ : วัฒนธรรม, วาทกรรม, ศิลปะเชิงแนวคิด, อัตลักษณ์ท้องถิ่น, แพร่แพร่เปิด

Wattana-Atham (Cultural Injustice) Conceptual Art and Local Development: A Case Study of Phrae Hae Raberd

Chestha Suwannasa ¹
Anucha Pangkesorn ²

Received : May 27, 2025

Revised : July 15, 2025

Accepted : September 4, 2025

¹ Doctoral candidate, Cultural Based Design Arts (Ph.D.), Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University
E-mail : chesthas@gmail.com

² Professor Dr., Cultural Based Design Arts (Ph.D.), Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University
Email: anuchapangkesorn@gmail.com

Abstract

This article examines the discourse of “Phrae Hae Raberd” as a discursive tool that suppresses and distorts local identity through the reproduction of negative cultural stereotypes within Thai society. The analysis is framed by the newly proposed concept of “Wattanatham” (Cultural Injustice), which serves to explain the mechanisms of cultural inequality embedded within centralized power structures and dominant discourses. This study explores the intersection between discourse and symbolic domination, and demonstrates how Conceptual Art can act as a critical mechanism for resisting oppression and revitalizing community identity.

The case study of the “Hae Raberd Café” in Phrae province is analyzed as a community art space that employs creative cultural processes and artistic interventions to challenge negative stereotypes, foster public dialogue, and generate shared learning between locals and broader audiences. This process ultimately contributes to sustainable local development by restoring pride in collective identity.

The findings suggest that both the concept of Cultural Injustice and Conceptual Art offer powerful theoretical and practical tools for analyzing, contesting, and transforming the cultural hegemony that shapes social perception in Thailand.

Keywords: Cultural Injustice, Discourse, Conceptual Art, Local Identity, Phrae Hae Raberd

บทนำ

ในโลกยุคปัจจุบัน ประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ท้องถิ่นและความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้รับความสนใจเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในสังคมที่เริ่มตั้งคำถามต่อโครงสร้างอำนาจและกระบวนการผลิตซ้ำวาทกรรมที่กดทับเสียงของกลุ่มชายขอบ ศิลปะร่วมสมัยจึงไม่ใช่เพียงเครื่องมือทางสุนทรียะ หากแต่กลายเป็นพื้นที่ของการวิพากษ์ ถกเถียง และต่อรองความหมายในเชิงสังคมและการเมือง

แนวทางศิลปะร่วมสมัยที่มีบทบาทสำคัญในมิติดังกล่าว ได้แก่ ศิลปะเชิงแนวคิด (Conceptual Art) ซึ่งมุ่งเน้นแนวคิดและเจตจำนงของผู้สร้าง มากกว่ารูปแบบหรือทักษะทางเทคนิค และ ศิลปะแบบมีส่วนร่วม (Participatory Art) ที่เปิดพื้นที่ให้ผู้ชมและชุมชนเข้ามามีบทบาทร่วมในกระบวนการสร้างความหมาย ศิลปะประเภทนี้สามารถเป็น “ปฏิบัติการทางการเมือง” ที่เปิดโอกาสให้เกิด dissensus หรือความขัดแย้งทางวาทกรรม ซึ่งเป็นรากฐานของการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในระดับท้องถิ่นและสังคม (Bishop, 2012)

แนวคิด “วัฒนธรรม” (Cultural Injustice) ที่เสนอในบทความนี้ เป็นการต่อยอดและขยายความจากแนวคิดเรื่อง Negative Culture ซึ่งเดิมมักใช้ในบริบทของ “วัฒนธรรมองค์กรที่เป็นพิษ” (Toxic Workplace Culture) ไปสู่ระดับโครงสร้างทางสังคม โดยใช้ให้เห็นว่าความหมายของ “วัฒนธรรม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ซึ่งมักถูกเข้าใจว่าเป็นสิ่งดีงาม และค้ำชูในสังคม อาจกลายเป็นกลไกที่ใช้ในการกดทับอัตลักษณ์ ลดทอนศักดิ์ศรี และสร้างความไม่เป็นธรรมโดยไม่รู้ตัว แนวคิดนี้จึงเปิดพื้นที่สำหรับการเจรจาความหมายใหม่ต่อสิ่งที่เราเคยเชื่อว่าเป็น “วัฒนธรรม” ด้วยการวิพากษ์และมีจิตสำนึก

จากกรอบแนวคิดข้างต้น บทความนี้เสนอแนวคิดใหม่ในชื่อว่า “วัฒนธรรม” (Cultural Injustice) เพื่อใช้ในการอธิบายกลไกการบิดเบือน ควบคุม และลดทอนอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งดำเนินไปผ่านวาทกรรมที่แฝงอำนาจเชิงสัญลักษณ์และได้รับการยอมรับอย่างไม่รู้ตัวในสังคม แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนฐานความเข้าใจเรื่อง “ภาวะครอบงำทางวัฒนธรรม” (Hegemony) ของ อันโตนิโอ แกรมสกี (Gramsci, 1971) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าอำนาจไม่ได้ดำรงอยู่ด้วยการบังคับโดยตรง หากแต่อาศัยการผลิตซ้ำคุณค่า ความเชื่อ และความหมายในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นความยินยอมโดยสมัครใจ เสริมด้วยแนวคิดวาทกรรมของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault, 1977) ที่อธิบายว่าอำนาจแทรกซึมอยู่ในระดับของภาษากว่า การจำแนกหมวดหมู่ และการสร้างความเป็นระเบียบ ซึ่งมีผลต่อการกำหนดสิ่งที่สังคม “สามารถ” หรือ “ไม่สามารถ” คิด พูด และกระทำได้

วัฒนธรรมในที่นี้สอดคล้องกับแนวคิด ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม (Cultural Vio-

lence) ของ โยฮัน กัลป์ตุง (Johan Galtung, 1990) ที่อธิบายว่าความเชื่อหรือพิธีกรรมบางอย่างสามารถทำหน้าที่รองรับความไม่เท่าเทียมโดยไม่ถูกตั้งคำถาม ตัวอย่างในบริบทไทย เช่น วิทยานิพนธ์ของกนกพร กลิ่นดอกแก้ว (2564) ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมกับระบบการนับถือผู้อาวุโส กรณีศึกษาการเรียนรู้ทางสังคมที่มีผลต่อการใช้ความรุนแรงของผู้อาวุโสในระบบครอบครัวชนชั้นกลาง กรุงเทพมหานคร แสดงให้เห็นว่าระบบการยกย่องผู้อาวุโสในครอบครัวไทยที่ขาดการให้ความรู้ ขาดการสร้างทัศนคติที่ดี และขาดการส่งเสริมพฤติกรรมที่ถูกต้อง กลายเป็นเครื่องมือรองรับพฤติกรรมกดทับโดยไม่รู้ตัว ขณะที่งานของกนกพร กลิ่นดอกแก้ว และอดิพล เอื้อจรัสพันธ์ (2565) ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม: ภาพสะท้อนการถูกกดทับจากการเรียนรู้ทางสังคมในสังคมไทย ที่ชี้ให้เห็นว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือการลงโทษในครอบครัวมักถูกกลบเกลื่อนในนามของ “วัฒนธรรม” เช่นกัน

หนึ่งในกรณีศึกษาจากต่างประเทศที่สะท้อนปรากฏการณ์ “วัฒนธรรม” ได้อย่างชัดเจน คือวาทกรรม “ชนเผ่าป่าเถื่อน” ที่ถูกนำมาใช้กับชนพื้นเมืองในสหรัฐอเมริกาและออสเตรเลีย วาทกรรมดังกล่าววางกรอบให้กลุ่มชนพื้นเมืองถูกมองว่า “ล่าหลัง” “ไร้อารยธรรม” หรือ “ด้อยพัฒนา” จนนำไปสู่กระบวนการ “พัฒนา” ที่แท้จริงแล้วคือความพยายามกลืนกลายทางวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ ผลที่ตามมาคือการสูญเสียภาษา วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ โดยเฉพาะเมื่อรัฐใช้นโยบายการศึกษาเป็นเครื่องมือในการกำหนดเนื้อหาทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ต้องเรียนรู้ ซึ่งมักละเลยหรือบิดเบือนองค์ความรู้ของชุมชนดั้งเดิม ทำให้การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมท้องถิ่นค่อย ๆ ถูกทำให้ไร้ความหมายและถูกกลืนหายไปอย่างช้า ๆ (Smith, 2012) กรณีนี้จึงชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการครอบงำทางวัฒนธรรมสามารถดำรงอยู่ผ่านวาทกรรมที่ดูเหมือนเป็นกลาง แต่ในความจริงกลับทำหน้าที่ลดทอนศักดิ์ศรีของมนุษย์อย่างลึกซึ้ง

อย่างไรก็ตาม ศิลปะเชิงแนวคิดสามารถทำหน้าที่ได้กลับกลไกเหล่านี้ได้ เช่น กรณีของ Archie Moore ศิลปิน Aboriginal ชาวออสเตรเลีย แสดงให้เห็นว่า ศิลปะเชิงแนวคิดสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการโต้กลับวาทกรรม “วัฒนธรรม” ได้อย่างมีพลัง ในผลงานติดตั้ง kith and kin ซึ่งนำเสนอแผนผังครอบครัวและเอกสารเกี่ยวกับการเสียชีวิตของชนพื้นเมืองภายใต้ระบบรัฐ Moore ใช้เทคนิคสมัยใหม่เพื่อท้าทายความเชื่อเดิมที่มองอัตลักษณ์พื้นเมืองว่าหมดสมัย ผลงานนี้ได้รับรางวัล Golden Lion จาก Venice Biennale 2024 ซึ่งสะท้อนการที่ศิลปะแบบนี้ไม่เพียงถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นเมือง แต่ยังเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการรับรู้ผ่านการตั้งคำถามโดยตรงต่อโครงสร้างอำนาจทางวัฒนธรรม (Moore, 2024)

ในบริบทของไทย แม้ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมอาจแฝงตัวในรูปแบบที่แตกต่าง แต่กระบวนการศิลปะก็สามารถทำหน้าที่คลี่คลายและฟื้นฟูอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้ในลักษณะ

คล้ายคลึงกัน เช่นงาน “ปฏิบัติการศิลปะในฐานะเครื่องมือพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาโครงการ เมืองศิลปะ จังหวัดอุบลราชธานี” (ธนพล หงส์ทอง, 2565) ที่เสนอให้เห็นว่าศิลปะร่วมสมัย สามารถสร้างพื้นที่ที่เรียนรู้และต่อรองของชุมชนผ่านกิจกรรมศิลปะในโครงการ “เมืองศิลปะ” จังหวัดอุบลราชธานี เป็นกลไกสำคัญในการสร้างการเรียนรู้และพัฒนาชุมชนในเชิงวัฒนธรรม ผ่านการจัดกิจกรรม เวิร์กช็อป และงานศิลปะที่เปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นมีส่วนร่วม ซึ่งไม่เพียงช่วยสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น แต่ยังช่วยวิพากษ์การพัฒนาที่มีกละเอมมิติทางวัฒนธรรม

กรณีเหล่านี้สะท้อนแนวคิดวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ วัฒนธรรมที่ดูเหมือนดีงาม อาจทำหน้าที่เป็นเครื่องมือควบคุมและลดทอนศักดิ์ศรีของปัจเจกหรือชุมชน โดยเฉพาะเมื่อถูกใช้เพื่อผลิตซ้ำอคติ กีดกันเสียของผู้อื่น หรือปิดกั้นเสรีภาพในนามของ “ความเป็นไทย” “ประเพณี” หรือ “วัฒนธรรมท้องถิ่น” ซึ่งไม่ได้ยกระดับศักยภาพของมนุษย์ แต่กลับจำกัดกรอบการเติบโตในนามของสิ่งที่ไม่ถูกต้องตั้งคำถาม เพื่อยืนยันความสำคัญของแนวคิดนี้ บทความได้ศึกษากรณีวาทกรรม “แพร่แห่งเปิด” ซึ่งเป็นการล้อเลียนเชิงลบที่ลดทอนคุณค่าท้องถิ่น จังหวัดแพร่ วาทกรรมเช่นนี้ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อในเชิงขบขัน แต่ยังแฝงไปด้วยอคติที่ทำให้คนแพร่ถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนที่ขาดวิจาร์ณญาณ ไร้ความรู้ และด้อยพัฒนา (ณรงค์ จันทรางกูร, 2560) นำมาสร้างสรรค์ผ่านพื้นที่ศิลปะเชิงแนวคิดอย่าง ร้านกาแฟแห่งเปิด และกิจกรรมร่วมกับชุมชน ที่พยายามรื้อฟื้นอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างมีศักดิ์ศรี ผ่าน “ศิลปะในชีวิตประจำวัน” ที่เชื่อมโยงมิติของความทรงจำ วาทกรรม และการทบทวนอัตลักษณ์ท้องถิ่นด้วยตนเอง

วัตถุประสงค์ของการศึกษา 1) เพื่อวิเคราะห์กลไกของวาทกรรม “แพร่แห่งเปิด” ที่ส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น 2) เพื่อเสนอแนวคิด “วัฒนธรรม” ในฐานะกรอบแนวคิดวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ด้านวัฒนธรรม 3) เพื่อศึกษาบทบาทของศิลปะเชิงแนวคิดในการฟื้นฟูอัตลักษณ์ท้องถิ่น และการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืน

แนวคิดพื้นฐานและกรอบแนวคิด

ในงานศึกษานี้อาศัยกรอบแนวคิดสำคัญจากสาขาวิชาศิลปะ วัฒนธรรมศึกษา และ สังคมวิทยา เพื่อนำมาอธิบายกลไกการกดทับอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านวาทกรรม และบทบาทของศิลปะเชิงแนวคิดในกระบวนการฟื้นฟูและพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับ อำนาจและวาทกรรม อัตลักษณ์ท้องถิ่น และ ศิลปะเชิงสังคม ดังต่อไปนี้

บทความนี้เสนอแนวคิดใหม่ “วัฒนธรรม” (Cultural Injustice) ที่ขยายความหมายจากคำว่า Negative Culture ในงานวิจัยต่างประเทศ ที่มักใช้เพื่ออธิบายลักษณะของวัฒนธรรมองค์กรที่เป็นพิษ (Toxic Workplace Culture) เช่น การส่งเสริมพฤติกรรมที่ผิดจริยธรรม ขัดขวางการเรียนรู้ ลดทอนความคิดสร้างสรรค์ และสร้างสภาพแวดล้อมที่กดดันทางจิตใจและอารมณ์ (Symmons, 2024; Chandler, 2024) แต่ในที่นี้ ขยายความหมายไปยังระดับโครงสร้างสังคม โดย “วัฒนธรรม” “Wattana-Atham” (Cultural Injustice) หมายถึงกระบวนการที่ศูนย์กลางอำนาจหรือกลุ่มที่มีอำนาจทางวาทกรรมทำการกำหนดและควบคุมความหมายของวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยใช้วาทกรรมในการบิดเบือนประวัติศาสตร์และภาพลักษณ์ของชุมชน ส่งผลให้ท้องถิ่นตกอยู่ภายใต้อคติและภาพจำเชิงลบที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง

แนวคิดเรื่อง “อำนาจนำ” หรือ “ภาวะครอบงำทางวัฒนธรรมซึ่งประชาชนยอมรับโดยไม่รู้ตัว” (Hegemony) โดย อันโตนิโอ แกรมสกี (Gramsci, 1971) อธิบายว่า อำนาจของชนชั้นนำในสังคมไม่ได้เกิดขึ้นจากการบังคับทางกายภาพเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังใช้กลไกทางวัฒนธรรมและอุดมการณ์ในการทำให้กลุ่มคนอื่นยอมรับความคิดหรือคุณค่าที่ตนเองกำหนดเป็นสิ่ง “ปกติ” หรือ “ถูกต้อง” การครอบงำทางอุดมการณ์นี้เกิดขึ้นอย่างแยบยลผ่านวาทกรรม สื่อมวลชน การศึกษา และศิลปะ ซึ่งมีบทบาทในการปลูกฝังอุดมการณ์ของชนชั้นนำอย่างแนบเนียน จนกลุ่มคนชายขอบหรือพื้นที่ท้องถิ่นอาจยอมรับสถานะของตนเองโดยไม่ได้ตั้งคำถาม แนวคิดอำนาจนำ (Hegemony) จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจว่าทำไมวาทกรรม “แพร่แพร่เปิด” จึงถูกผลิตซ้ำและฝังรากอยู่ในความรับรู้ของสังคมไทยโดยไม่มี การตรวจสอบข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์

แนวคิดวาทกรรมและอำนาจของ มิเชล ฟูโกต์ (Foucault, 1977) อธิบายว่า วาทกรรม (Discourse) ไม่ใช่เพียงถ้อยคำหรือถ้อยแถลงเท่านั้น แต่เป็นระบบความรู้ที่มีพลังในการควบคุมและกำหนดกรอบความคิดของสังคม โดยวาทกรรมมีบทบาทในการสร้าง “ความจริง” ซึ่งมักถูกผลิตซ้ำโดยสถาบันต่าง ๆ รวมถึงสื่อและระบบการศึกษา ฟูโกต์ยังชี้ให้เห็นว่าอำนาจไม่ได้มีรูปแบบตายตัวหรือกระจุกตัวอยู่ในมือของชนชั้นนำเพียงฝ่ายเดียว แต่อำนาจแทรกซึมและกระจายอยู่ในทุกระดับของสังคม ดังนั้น วาทกรรม “แพร่แพร่เปิด” จึงไม่ได้เป็นเพียงคำล้อเลียนธรรมดา แต่มีบทบาทเป็นกลไกของอำนาจที่ควบคุมและกำหนดอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นผ่านการทำให้เรื่องเล่าที่ขาดหลักฐานนี้กลายเป็น “ความจริง” ในจินตนาการของสังคม

แนวคิด “ประติมากรรมทางสังคม” Social Sculpture ของ โจเซฟ บอยส์ (Beuys, 1985) ซึ่งหมายถึงการที่ทุกคนในสังคมสามารถเป็นศิลปินและมีบทบาทในการออกแบบหรือปั้นแต่งสังคมของตนเอง บอยส์เชื่อว่าศิลปะมิใช่เพียงกิจกรรมเฉพาะของศิลปินในแกลเลอรีหรือพิพิธภัณฑ์ แต่เป็นกระบวนการที่ทุกคนสามารถมีส่วนร่วมเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ศิลปะ

จึงเป็นพื้นที่สำหรับการแสดงออกทางการเมือง การตั้งคำถามต่ออำนาจ และการฟื้นฟูคุณค่าของมนุษย์ แนวคิดนี้สนับสนุนการวิเคราะห์กรณีร้านกาแฟ “แห่งระเบิด” ในฐานะพื้นที่ศิลปะชุมชนที่เปิดโอกาสให้คนแพร่และผู้มาเยือนมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและสร้างอัตลักษณ์ใหม่ผ่านศิลปะเชิงแนวคิด

ศิลปะเชิงแนวคิด หรือ Conceptual Art เป็นแนวทางศิลปะที่เน้นความสำคัญของ “แนวคิด” หรือ “ความหมาย” มากกว่ารูปแบบทางกายภาพของผลงานศิลปะ แนวทางนี้ได้รับความนิยมตั้งแต่ช่วงกลางศตวรรษที่ 20 โดยศิลปินกลุ่ม Fluxus และศิลปินอย่าง มาร์เซล ดูช็อง (Marcel Duchamp) และ อ้าย เว่ยเว่ย (Ai Weiwei) เป็นต้น ศิลปะเชิงแนวคิดเปิดโอกาสให้ศิลปินตั้งคำถามต่อโครงสร้างอำนาจและระบบคุณค่าในสังคม ผ่านวิธีการสื่อสารที่ท้าทายผู้ชมให้มีส่วนร่วมทางความคิด มากกว่าการเสพผลงานเชิงสุนทรียะเพียงอย่างเดียว ดังเช่นผลงาน Fountain (1917) ของ มาร์เซล ดูช็อง (ภาพที่ 1) มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อศิลปะร่วมสมัย โดยพลิกแนวคิดเรื่อง “ศิลปะ” จากการเน้นทักษะฝีมือหรือความงาม ไปสู่การตั้งคำถามเชิงแนวคิด (conceptual turn) ว่าศิลปะคืออะไร ใครมีสิทธิ์นิยาม และบริบทมีผลต่อคุณค่าศิลปะหรือไม่ การใช้วัตถุสำเร็จรูป (readymade) อย่างโถปัสสาวะ กลายเป็นการทำทลายอำนาจของสถาบันศิลปะและรสนิยมหลัก ส่งผลต่อการเกิดศิลปะเชิงแนวคิด (Conceptual Art) ศิลปะประท้วงประชัน (Dada) ไปจนถึงศิลปะแบบมีส่วนร่วม (Participatory Art) และศิลปะเพื่อการวิพากษ์ในศตวรรษที่ 20 และ 21 ในบทความนี้ ศิลปะเชิงแนวคิดถูกนำมาใช้เพื่อสร้างพื้นที่สาธารณะให้ชุมชนท้องถิ่นได้แสดงออก และวิพากษ์วิจารณ์วาทกรรมที่กดทับอัตลักษณ์ของตนเอง

ภาพ 1

Fountain (1917)



หมายเหตุ. จาก ครบรอบ 100 ปี โถฉี่ศิลป์, โดย wurkon, 2562, (<https://www.wurkon.com/blog/122-marcel-duchamp>) สงวนลิขสิทธิ์ 2562 โดย wurkon.

กรณีศึกษา “แพร่แพร่เปิด”

ที่มาของวาทกรรมกดทับ “แพร่แพร่เปิด” เป็นคำล้อเลียนที่ถูกใช้ในการกล่าวถึงคนแพร่ในเชิงขบขัน แต่แท้จริงแล้ว คำนี้มีรากฐานจากวาทกรรมที่สะท้อนถึงการลดทอนคุณค่าของท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่าที่ขาดหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แน่ชัด เรื่องราวดังกล่าวอ้างว่า ...ในอดีตมีลูกกระเปิดตกลงมาในจังหวัดแพร่ แต่ชาวบ้านไม่ทราบว่าเป็นวัตถุอันตราย กลับเข้าใจว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์และนำไปแห่บูชา สุดท้ายเกิดการระเบิดขึ้น ทำให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก (ณรงค์ จันทรางกูร, 2554) แม้ว่าข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ยังไม่มีความชัดเจนทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยัน แต่เรื่องเล่านี้ถูกแพร่กระจายผ่านวาทกรรมทางสังคมและการล้อเลียนในสื่อ ทำให้กลายเป็นภาพจำของจังหวัดแพร่ในสายตาคนนอก โดยเฉพาะในบริบทของการเมือง วาทกรรมนี้ถูกใช้เป็นเครื่องมือเสียดสีคนแพร่ ในการอภิปรายในรัฐสภา เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2555 ซึ่งมีการเรียกร้องให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากพรรคประชาธิปัตย์ ออกมาขอโทษคนแพร่ หลังจากที่เขาอภิปรายเสียดสีคนแพร่ในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ. 2556 โดยเขากล่าวว่า “มีลูกกระเปิดตกลงมาจากฟ้า คนแพร่คิดว่าเป็นระเบิดจากเทวดา นำไปแห่จนระเบิดตายทั้งเมือง เลยเป็นที่มาของเมืองแพร่แพร่เปิด” (สรุปข่าวรัฐสภา, 2555) คำพูดดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นการดูถูกเหยียดหยามคนแพร่ว่าไร้การศึกษา แต่ยังเป็นข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เนื่องจากระเบิดที่คนแพร่นำไปแห่นั้นไม่เคยระเบิด และในปัจจุบันยังคงถูกนำไปใช้เป็นระฆังในวัดต่าง ๆ ในอำเภอสอง จังหวัดแพร่ โดยระเบิดที่ถูกแห่ไปที่ระฆังวัดมีดังนี้ วัดศรีดอนคำ วัดแม่ลานเหนือ และวัดนาคุ้ม (ภาพที่ 2) เหตุการณ์นี้ทำให้มีนักการเมือง

ภาพ 2

ลูกกระเปิดของจริงที่ขัดแย้งกับวาทกรรมคำล้อเลียนแพร่แพร่เปิด



หมายเหตุ. จาก ลูกกระเปิดทำเป็นระฆังที่วัดศรีดอนคำ วัดนาคุ้ม และวัดแม่ลานเหนือ, โดย MUSEUMTHAILAND, 2562, (<https://www.museumthailand.com/en/3499/story-telling/แพร่...แพร่เปิด/>) สงวนลิขสิทธิ์ 2562 โดย MUSEUMTHAILAND

ท้องถิ่นนำคนแพร่จำนวนหนึ่งเดินขบวนประท้วงหน้าศาลากลางจังหวัดแพร่ (MGR online. 2555) (ภาพที่ 3) วาทกรรมเช่นนี้ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อในเชิงขบขัน แต่ยังแฝงไปด้วยอคติที่ทำให้คนแพร่ถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนที่ขาดวิจารณญาณ ไร้ความรู้ และด้อยพัฒนา

ภาพ 3

นักการเมืองท้องถิ่นนำคนแพร่บางกลุ่มเดินขบวนประท้วง



หมายเหตุ. จาก การเดินขบวนประท้วงคำดูหมิ่นคนแพร่ในรัฐสภาที่หน้าศาลากลางจังหวัดแพร่, โดย MGR online, 2555, (https://mgronline.com/local/detail/9550000102041#-google_vignette) สงวนลิขสิทธิ์ 2555 โดย MGR online.

การเกิดขึ้นของวาทกรรม “แพร่แห่ระเบิด” และการบิดเบือนอัตลักษณ์ผ่านวัฒนธรรม

วาทกรรม “แพร่แห่ระเบิด” เป็นคำล้อเลียนที่ปรากฏขึ้นในสังคมไทยโดยไม่รู้ที่มาว่าใครเป็นคนริเริ่ม ถูกเล่าขานต่อกันมา และถูกผลิตซ้ำผ่านสื่อในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา โดยมีเนื้อหาว่าชาวจังหวัดแพร่ในอดีตไม่สามารถแยกแยะวัตถุอันตรายได้ จึงนำลูกระเบิดที่พบไปแห่บูชาเสมือนของศักดิ์สิทธิ์ ก่อนที่จะเกิดการระเบิดและมีผู้เสียชีวิต แม้ว่าข้อความดังกล่าวจะขาดหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน แต่คำเล่าลือเหล่านี้ก็กลับกลายเป็นเครื่องมือทางวาทกรรมที่ทรงพลังในการบิดเบือนและกดทับอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

การวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดเรื่อง “อำนาจนำ” หรือ “ภาวะครอบงำทางวัฒนธรรม ซึ่งประชาชนยอมรับโดยไม่รู้ตัว” (Hegemony) โดย อันโตนิโอ แกรมซี (Antonio Gramsci) ชี้ให้เห็นว่า วาทกรรมนี้ทำหน้าที่เป็นกลไกอำนาจนำ ที่แฝงตัวอยู่ในโครงสร้างวัฒนธรรม และระบบการรับรู้ของสังคมไทย ซึ่งถูกทำให้กลายเป็น “สามัญสำนึก” (Common Sense) หรือ “เรื่องธรรมดา” ที่ไม่จำเป็นต้องตั้งคำถาม อำนาจของวาทกรรมนี้ยิ่งเพิ่มพูนจากการ ถูกผลิตซ้ำโดยบุคคลสาธารณะและการอภิปรายในพื้นที่ทางการเมืองดังเช่น การอภิปราย ในรัฐสภา พ.ศ. 2555 ที่มีการใช้คำดังกล่าวในการเสียดสีและลดทอนศักดิ์ศรีของคนแพร์ โดยไม่มีการพิจารณาความถูกต้องของข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์

แนวคิดของ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) วาทกรรม “แพร์แพร์เปิด” จึงเป็น รูปแบบหนึ่งของอำนาจที่ฝังรากลึกอยู่ในภาษาและการบรรยายเรื่องราว ซึ่งควบคุมวิธีที่ สังคมรับรู้และนิยามอัตลักษณ์ของจังหวัดแพร์ วาทกรรมดังกล่าวทำให้คนแพร์ถูกทำให้กลายเป็น “วัตถุทางวาทกรรม” ที่ถูกกำหนดความหมายและกรอบการรับรู้โดยกลุ่มอำนาจส่วน กลาง มากกว่าจะเป็นผู้กำหนดอัตลักษณ์ของตนเอง

วาทกรรม “แพร์แพร์เปิด” กับกระบวนการกดทับและการโต้กลับในเชิงวัฒนธรรม

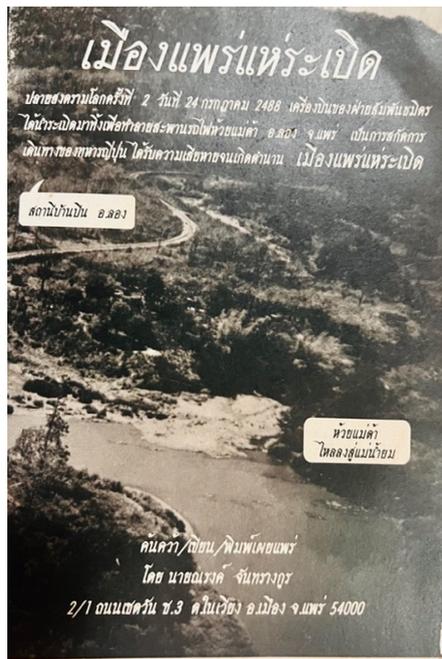
แนวคิดเรื่อง “วัฒนธรรม” ในกรณีศึกษาสามารถตรวจพบได้จากวาทกรรมล้อเลียน “แพร์แพร์เปิด” ซึ่งแม้จะถูกสื่อสารในเชิงขำขันมาอย่างยาวนานในพื้นที่สาธารณะ หากแต่ แท้จริงแล้วมีพลาณภาพในการกดทับอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นอย่างแนบเนียน โดยลดทอน คุณค่าทางประวัติศาสตร์และสร้างภาพจำของ “ความไม่รู้” และ “ความล้าหลัง” ให้กับผู้คน ในจังหวัดแพร์ นำไปสู่การโต้กลับด้วยการตั้งคำถามและค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ซึ่ง ได้รับการศึกษาอย่างละเอียดโดย ณรงค์ จันทรางกูร ในหนังสือ “เมืองแพร์แพร์เปิด” (ภาพ ที่ 4) เป็นผู้เริ่มตั้งคำถามจากประสบการณ์ตรง โดยได้บันทึกไว้ในหนังสือ เมืองแพร์แพร์เปิด ว่า “...เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2505 ผม (นายณรงค์ จันทรางกูร) ได้ไปทำงานเป็นครูที่โรงเรียน บ้านน้ำบัว อำเภอลาด จังหวัดน่าน ในวันแรกที่เข้าไปทำงาน เพื่อนครูได้ต้อนรับและทักทายว่า ‘คนเมืองแพร์แพร์เปิด’ ผมก็ได้แต่ยิ้ม ๆ ไม่รู้ความหมายในคำทักทายเชิงล้อเลียน หลังจาก นั้นก็มักได้ยินคำนี้อีกเสมอ” (ณรงค์ จันทรางกูร, 2560)

ต่อมา คุณณรงค์ยังได้เล่าถึงกรณีของผู้ปกครองจากอำเภอเด่นชัยที่โทรเข้าร่วมรายการ วิทยุคนเมืองแพร์ FM 91 MHz รายการสารพันอาชีพ เล่าเรื่องลูกสาวที่ถูกล้อเลียนในโรงเรียน ที่จังหวัดเชียงใหม่ว่า “คนเมืองแพร์แพร์เปิด” จนเกิดความรู้สึกอับอายและกลายเป็นปมด้อย เมื่อพ่อให้คำตอบไม่ได้ ก็ยิ่งตอกย้ำความคลุมเครือของวาทกรรมดังกล่าว และพบว่ากรณี

ลักษณะนี้เกิดขึ้นกับคนแพร่อีกจำนวนมาก คุณณรงค์จึงได้เริ่มต้นสืบค้นโดยร่วมมือกับ สุรินทร์ โสภารัตนนานันท์ อดีตสมาชิกขบวนการเสรีไทยสายแพร่ ได้ชี้ให้เห็นว่า เหตุการณ์ “แพร่เบิด” ที่กลายเป็นคำลือเลือนนั้น มีจุดเริ่มต้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเป็นการกระทำของชาวบ้านในอำเภอทอง ซึ่งพบซากระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตรที่ใช้โจมตีสะพานห้วยแม่ต้าเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2488 เพื่อสกัดการเคลื่อนพลของกองทัพญี่ปุ่นตามลำน้ำของเสรีไทย ซากระเบิดที่ไม่ระเบิดได้ถูก นายหลง มโนมูล คนงานรถไฟสถานีแก่งหลวง พบเข้าและนำความไปบอกกล่าวกับ นายสมาน หมื่นชื่น โดยมีกรร่วมแรงจากชาวบ้านและคนงานรถไฟอีกหลายคน ช่วยกันขุดและขนย้ายระเบิดไปยังวัดในชุมชน เช่น วัดแม่ลานเหนือ, วัดนาตุ้ม, และ วัดศรีดอนคำ ในปี พ.ศ. 2516 ด้วยความตั้งใจที่จะนำไปทำระเบิด ไม่ได้เกิดจากความเชื่อมมาย ในความศักดิ์สิทธิ์ของลูกระเบิดตามที่วาทกรรมลือเลือนนำเสนอ

ภาพ 4

หนังสือเมืองแพร่แพร่เบิด



หมายเหตุ. จาก เมืองแพร่แพร่เบิด, โดย ณรงค์ จันทรางกูร, 2560, ม.ป.ท. สงวนลิขสิทธิ์ 2560 โดย ณรงค์ จันทรางกูร

อย่างไรก็ตาม ความจริงเชิงประจักษ์นี้กลับถูกแทนที่ด้วยวาทกรรมล้อเลียนที่ตัดตอน ความซับซ้อนทางประวัติศาสตร์ออกไป แล้วสร้างภาพจำแบบเหมารวมให้กับชาวแพร่ ซึ่ง สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของ วัฒนธรรม อย่างชัดเจน กล่าวคือ เป็นวาทกรรมที่อ้างความเป็น วัฒนธรรมหลักคือทำให้เจริญงอกงามเป็นการรับรู้ทั่วไปในด้านลบ เพื่อทำให้ชุมชนท้องถิ่น ยอมรับภาพตนเองในแบบที่ถูกบิดเบือนโดยไม่ตั้งคำถาม สิ่งที่น่าสนใจคือ แม้จะเผชิญการครอบงำ ทางวาทกรรมเช่นนี้ คนในท้องถิ่นได้เริ่ม “ระเบิดจากข้างใน” ด้วยการฟื้นคืนข้อเท็จจริงทาง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านพื้นที่สร้างสรรค์ต่าง ๆ เช่น การจัดตั้ง พิพิธภัณฑ์เสรีไทยแพร่ ปี พ.ศ. 2550 โดยคุณภุชงค์ กันทาธรรม ทายาทนายทอง กันทาธรรม หัวหน้าขบวนการเสรีไทยแพร่ (สถาบันปรีดี พนมยงค์, 2566) และการเปิดร้าน กาแฟแห่งระเบิด ในปี พ.ศ. 2552 (หอการค้า แพร่, 2555) ซึ่งมีได้เป็นเพียงธุรกิจ แต่ถูกออกแบบให้เป็นพื้นที่ของการเรียนรู้ การสนทนา และการทบทวนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

การสร้างพื้นที่เรียนรู้ผ่านศิลปะเชิงแนวคิด เพื่อการวิพากษ์

(กรณีศึกษา : ร้านกาแฟแห่งระเบิด)

การสร้างพื้นที่เรียนรู้ผ่านศิลปะเชิงแนวคิด (Conceptual Art) ไม่ได้จำกัดอยู่ใน แกลเลอรีหรือพิพิธภัณฑ์ หากแต่สามารถเกิดขึ้นในพื้นที่ชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะเมื่อศิลปะนั้น ตั้งอยู่บนเจตจำนงในการตั้งคำถามต่ออำนาจ ความหมาย และประวัติศาสตร์ที่เคยถูกผูกขาด หนึ่งกรณีศึกษาที่สะท้อนแนวคิดนี้ได้อย่างชัดเจนคือ “ร้านกาแฟแห่งระเบิด” จังหวัดแพร่ ซึ่ง ได้พัฒนาตัวเองจากกิจการธุรกิจทั่วไป สู่งานเป็นพื้นที่เรียนรู้ทางวัฒนธรรม และ ศิลปะชุมชน (Community Art Space) ที่ท้าทายวาทกรรมหลักผ่านกระบวนการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์

ร้านกาแฟแห่งระเบิดเปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2553 โดยมี เชษฐา สุวรรณสา เป็นผู้ก่อตั้ง จากบทสัมภาษณ์ใน หอการค้าแพร่ (2555) ระบุว่า จุดเริ่มต้นของร้าน ไม่ได้มีเป้าหมายเพียงด้านเศรษฐกิจ หากแต่ต้องการ “ส่งผ่านความคิด” เกี่ยวกับความรัก ถิ่นฐาน ความภูมิใจในบ้านเกิด และการตั้งคำถามต่อคำล้อเลียน “แพร่แห่งระเบิด” ซึ่งฝังแน่น ในจินตนาการสาธารณะมายาวนาน ให้เป็นเหมือน “สังเวียนความคิด” ร้านแห่งนี้จึงถูก ออกแบบให้เป็นพื้นที่เปิดของการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ ผ่านการออกแบบบรรยากาศ บทสนทนา นิทรรศการ การแสดงงานศิลปะ และกิจกรรม ที่ช่วยกระตุ้นการทบทวนความเข้าใจเดิม ๆ และเปิดทางให้กับความหมายใหม่ที่ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดเอง

ศิลปะเชิงแนวคิดในฐานะพลวัตของการพัฒนาท้องถิ่น

(กรณีศึกษา : ร้านกาแฟห่อระเบิด)

การริเริ่มของร้านกาแฟห่อระเบิดตั้งอยู่บนฐานความเชื่อที่ผสมผสานวิถีคิดทางธุรกิจเข้ากับศิลปะเชิงแนวคิด (Conceptual Art) โดยมีจุดยืนว่า ธุรกิจสามารถเป็นรูปแบบหนึ่งของงานศิลปะ หากกระบวนการทางธุรกิจนั้นเอื้อต่อการกระตุ้นความคิด วิพากษ์ และสร้างพื้นที่สาธารณะให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม ศิลปะเชิงแนวคิดในที่นี้ได้จำกัดอยู่ในรูปของงานนิทรรศการหรือจัดแสดงในพื้นที่นั้น หากแต่แฝงตัวอยู่ในการ “ตั้งชื่อร้าน” ที่ย้อนแย้งกับวาทกรรมการเหยียดกระแสหลัก เพื่อกระตุ้นความคิด ความทรงจำ และความรู้สึกร่วมของคนแพร่ต่อคำว่า “ห่อระเบิด” การใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ยุคสงครามโลกครั้งที่สอง และขบวนการเสรีไทย ถูกนำมาเล่าใหม่ผ่านการจัดวางภาพถ่าย เอกสาร และงานศิลปะร่วมสมัยภายในพื้นที่ร้านอย่างมีนัยยะ

กิจกรรมที่จัดขึ้นไม่ได้จำกัดเฉพาะการบริโภคอาหารและเครื่องดื่ม หากแต่มีการออกแบบกิจกรรมเพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน ได้แก่ นิทรรศการ เวิร์กช็อป เสวนา และกิจกรรมศิลปะหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นิทรรศการ “แพร่ห่อระเบิด” ซึ่งใช้การจัดวางวัตถุจำลอง เช่น ระเบิด ป้ายนิทรรศการ และงานศิลปะนามธรรม เพื่อเปิดพื้นที่ให้ผู้ชมได้โต้ตอบทางสายตาและอารมณ์ นำไปสู่การตั้งคำถามต่อการผลิตซ้ำของวาทกรรมที่ลดทอนคุณค่าท้องถิ่น และปลุกกระแสสนทนาในทั้งระดับชุมชนและสื่อสังคมออนไลน์ระดับประเทศ

อีกหนึ่งตัวอย่างสำคัญในการใช้พื้นที่สื่อสารความคิด คือ การจัดเสวนาเรื่อง “เมืองลอง นครสงคราม นครสีเนหา นคราแห่งศาสตร์” เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2562 อันเป็นการขยายผลจากเรื่องแพร่ห่อระเบิดสู่การรับรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอื่น ๆ โดยเชิญนักวิชาการด้านล้านนาศึกษา นักโบราณคดี ผู้แทนสภาวัฒนธรรมอำเภอเมือง ผู้นำชุมชน ประชาชน ผู้ร่วมกิจกรรมทั้งในและนอกพื้นที่ นอกจากนี้ยังได้เชิญสื่อท้องถิ่น เช่น เพจแพรวีว เข้ามาถ่ายทอดเรื่องราวของเมืองลองในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และความทรงจำร่วมของผู้คนผ่านการพูดคุยอย่างมีส่วนร่วม (ภาพที่ 5)

กิจกรรมดังกล่าวสะท้อนแนวคิดพื้นฐานที่ว่า “การพัฒนาท้องถิ่นต้องเริ่มต้นที่การเปลี่ยนแปลงวิถีคิด” กล่าวคือ หากชุมชนสามารถตระหนักรู้ในคุณค่าแห่งอัตลักษณ์และประวัติศาสตร์ร่วมของตน ย่อมสามารถพัฒนาแนวทางที่สอดคล้องกับบริบทเฉพาะอย่างยั่งยืนในระยะยาวได้ ทั้งนี้ การดำเนินงานภายใต้ความร่วมมือของภาคประชาชนและเครือข่ายภาคีในระดับต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดกระบวนการสร้างการรับรู้ในระดับประเทศ อาทิ โครงการ “ปลูก 31 เมืองเก่ามาเล่าเรื่อง” และ “มองใหม่เมืองเก่า” (ภาพที่ 6) ตลอดจนกิจกรรมอื่น ๆ อีกมากมายที่ดำเนินอย่างต่อเนื่อง ล้วนเป็นกลไกในการเปิดพื้นที่ให้เกิดการทบทวนความหมาย

ของ “ท้องถิ่น” ผ่านมุมมองของคนใน ขณะเดียวกันก็เชื่อเชิญให้คนภายนอกได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้และขับเคลื่อนพื้นที่ร่วมกัน

ภาพ 5

งานเสวนา เมืองลอง นครสงคราม ในพื้นที่ร้านกาแฟแห่งระเบิด



(ก)



(ข)



(ค)



(ง)

หมายเหตุ. (ก) โปสเตอร์ เมืองลอง นครสงคราม โดย ช่ายลูกหลานเมืองแพร์, กาแฟแห่งระเบิด, แพร์รีวิว, หอศาสตราแสนเมืองฮ่อม, 2562 และจากภาพ (ข ค ง) บรรยายจากผลงานเสวนา (แพร์รีวิว) สแกนลิขสิทธิ์ 2562 โดย แพร์รีวิว

ภาพ 6

โบสเตอร์การจัดงานร่วมกับเครือข่ายขยายผลจากกรณีศึกษาแพร่แห่งระเบิด



หมายเหตุ. จาก ปลูก 31 เมืองเก่า มาเล่าเรื่อง, โดย The Activenews, 2020, (<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2921666061198068&id=232231380141563&set=a.240742769290424>) สงวนลิขสิทธิ์ 2020 โดย The Activenews.

นอกจากการจัดเวทีเสวนาเพื่อสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างชุมชน นักวิชาการ ศิลปิน และปราชญ์ท้องถิ่นแล้ว “กาแฟแห่งระเบิด” ยังใช้กลยุทธ์การสื่อสารผ่านสื่อออนไลน์ ควบคู่กับสื่อกระแสหลัก เพื่อขยายขอบเขตการรับรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ท้องถิ่นไปสู่สาธารณชน ในวงกว้าง ตัวอย่างเช่น ความร่วมมือกับรายการ “คาราวานสำราญใจ” ทางสถานีโทรทัศน์ ช่อง 3 ในการนำเสนอเรื่องราว “แพร่แห่งระเบิด” ผ่านมุมมองด้านการท่องเที่ยวของอำเภอ ลอง ซึ่งมีส่วนช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจฐานรากในระดับพื้นที่ และสร้างการรับรู้ระดับชาติในเวลา เดียวกัน (ภาพที่ 7)

ในขณะเดียวกัน กลยุทธ์การสื่อสารผ่านอินฟลูเอนเซอร์หรือผู้มีอิทธิพลในโลกออนไลน์ ก็มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลสู่สังคมวงกว้าง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การที่ “ผู้กอง เบนซ์” ผู้มีผู้ติดตามบนแพลตฟอร์ม Facebook กว่า 2.8 ล้านคน ได้นำเสนอเรื่องราวของแพร่ แห่งระเบิดในเชิงสารคดีผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ส่งผลให้ประเด็นดังกล่าวได้รับความสนใจอย่าง กว้างขวาง และถูกหยิบยกไปสู่การพูดถึงในระดับประเทศ (ภาพที่ 8)

ภาพ 7

รายการคาราวานสำราญใจ



หมายเหตุ. จาก ตะลุยแพร์ แห่ระเบิด! ที่บ้านดอนทราย จ.แพร่/คาราวานสำราญใจ ตอน 48 ซีซั่น 2, โดย คาราวาน สำราญใจ, 2562, (<https://www.youtube.com/watch?v=F9D-ZkX-iDtY>) สงวนลิขสิทธิ์ 2562 โดย คาราวาน สำราญใจ.

ภาพ 8

ผู้กองเบนซ์ ยูทูปเบอร์ชื่อดังเล่าเรื่องแพร์แห่ระเบิด



หมายเหตุ. จาก แพร์...ทำไมต้อง “แห่ระเบิด” ผู้กองเบนซ์, โดย ผู้กองเบนซ์ CaptBenz, 2565, (<https://www.youtube.com/watch?v=y40Fy12IH3M&t=18s>) สงวนลิขสิทธิ์ 2562 โดย กองเบนซ์.

นอกจากนี้ สื่อท้องถิ่นยังมีบทบาทสำคัญในการผลิตซ้ำและขยายความหมายของอัตลักษณ์ในเชิงบวก ตัวอย่างเช่น เพจ “แพร์รีวิว” ซึ่งมีผู้ติดตามมากกว่า 300,000 คน ได้เผยแพร่คลิปวิดีโอเรื่อง “ตามรอยแพร์แห่งระเบิด” (แพร์รีวิว, 2562) โดยมุ่งเน้นการสร้างการตระหนักรู้ในหมู่คนในท้องถิ่นถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของตน ผ่านการเล่าเรื่องที่ผสมผสานบริบทร่วมสมัย (ภาพที่ 9) สื่อจากช่องทางอื่น ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ยังคงมีบทบาทต่อเนื่องในการนำเสนอเรื่องราวของแพร์แห่งระเบิดในหลากหลายมิติ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการก่อรูป “วาทกรรมใหม่” ที่ส่งผลต่อการรับรู้ของสาธารณชนต่อเมืองแพร์ในฐานะพื้นที่แห่งความสร้างสรรค์ มีชีวิตชีวา และเปี่ยมด้วยพลังทางวัฒนธรรม

ภาพ 9

เผยแพร่เรื่องราวแพร์แห่งระเบิด



หมายเหตุ. จาก ตามรอย “แพร์แห่งระเบิด”, โดย แพร์ รีวิว 2562, (<https://www.facebook.com/phrae.review/videos/1335758119906068/>) สงวนลิขสิทธิ์ 2562 โดย แพร์ รีวิว.

กรณีศึกษาแพร์แห่งระเบิดกับการสร้างผลกระทบเชิงสังคมและเศรษฐกิจ

1. การเปลี่ยนแปลงด้านการรับรู้ทางสังคมในกรณีศึกษา “แพร์แห่งระเบิด” ได้ก่อให้เกิดกระบวนการสร้างวาทกรรมใหม่ในระดับสาธารณะ ซึ่งนำไปสู่การขยายการรับรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ท้องถิ่นสู่สังคมวงกว้างอย่างมีนัยสำคัญ หนึ่งในตัวอย่างที่สะท้อนกระบวนการดังกล่าวคือการผลิตผลงานเพลงโดยศิลปินในระดับท้องถิ่นและระดับชาติที่นำเสนอเรื่องราวของแพร์แห่งระเบิดในรูปแบบที่เข้าถึงผู้ฟังหลากหลายกลุ่ม อาทิ เพลง “แป๊ะแห่งระเบิด” โดยกลุ่มศิลปิน

ล้านนา วงเลอฉอ (ภาพที่ 10) และบทเพลงในลักษณะร่วมสมัยโดยศิลปินชื่อดัง บอย พิษณุ และ ถนน สามโทน (ภาพที่ 11) ซึ่งล้วนมีบทบาทในการสร้างภาพจำใหม่เกี่ยวกับจังหวัดแพร่ ในฐานะพื้นที่ที่มีมรดกทางวัฒนธรรมและพลังสร้างสรรค์ของคนรุ่นใหม่อย่างโดดเด่น

ภาพ 10

เพลงแม่แห่งระเบิดโดยกลุ่มศิลปินเลอฉอ



หมายเหตุ. จาก ตามรอย “แพร่แห่งระเบิด”, โดย แพร่ ธีรวิ, 2562, <https://www.facebook.com/watch/?v=1574005922735180> สงวนลิขสิทธิ์ 2562 โดย แพร่ ธีรวิ.

ภาพ 11

เพลงแพร่แห่งระเบิด



หมายเหตุ. เพลงแพร่แห่งระเบิด บอย พิษณุ feat ถนน สามโทน, โดย เมืองแพร่, 2566, (<https://www.youtube.com/watch?v=EdJfGpqqw1g>) สงวนลิขสิทธิ์ 2566 โดย เมืองแพร่
สงวนสิทธิ์ 2562 โดย แพร่ ธีรวิ.

2. การกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่นผ่านการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวผ่านการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ได้แสดงศักยภาพอย่างชัดเจนในกรณีของเรื่องราว “แพร์แห่งระเบิด” โดยเฉพาะการปรับพื้นที่ของ *ร้านกาแฟแห่งระเบิด* ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ร่วมสมัยที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ส่งผลให้สถานที่แห่งนี้กลายเป็นจุดหมายสำคัญของนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจด้านประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่นของจังหวัดแพร่ กระแสความนิยมดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติของการเยี่ยมชม หากแต่ยังส่งผลโดยตรงต่อการขยายตัวของธุรกิจที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ อาทิ ร้านอาหาร ที่พัก และผลิตภัณฑ์หัตถกรรมท้องถิ่น ซึ่งเติบโตควบคู่ไปกับจำนวนผู้มาเยือน สะท้อนให้เห็นถึงพลังของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์เป็นแกนกลาง นอกจากนี้ สื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญในการผลักดันและขยายขอบเขตของวาทกรรมใหม่ดังกล่าวไปสู่สาธารณชนในระดับที่กว้างขวางยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น คอลัมน์ “เทรนด์” หนังสือพิมพ์ *เดลินิวส์* ฉบับวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 (ภาพที่ 12) ได้นำเสนอเรื่องราวของการฟื้นคืนความหมายทางประวัติศาสตร์ของเมืองแพร์ ขณะที่วารสาร *อสท.* ซึ่งเป็นสื่อท่องเที่ยวระดับประเทศ (ภาพที่ 13) ได้ลงพื้นที่สำรวจและเผยแพร่เรื่องราวสู่สาธารณะในมิติเชิงวัฒนธรรม การปรากฏตัวของแหล่งท่องเที่ยวที่มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ “แพร์แห่งระเบิด” ดังกล่าว จึงมิได้เป็นเพียงการดึงดูดความสนใจเชิงวัฒนธรรม แต่ยังนำไปสู่การยกระดับภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวของอำเภอเมือง จังหวัดแพร่ อย่างมีนัยสำคัญ โดยมีศิลปะ การสื่อสาร และความทรงจำทางประวัติศาสตร์เป็นแรงขับเคลื่อนหลัก

3. การส่งเสริมการเรียนรู้และสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านพื้นที่สร้างสรรค์ ร้านกาแฟแห่งระเบิดได้รับการออกแบบให้เป็น “พื้นที่เรียนรู้ระเบิดจากข้างใน” โดยจัดแสดงนิทรรศการทางประวัติศาสตร์ พื้นที่บางส่วนถูกออกแบบเป็นบอร์ดนิทรรศการแห่งระเบิด (ภาพที่ 14) กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ และบทสนทนาเชิงวิชาการ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในหมู่เยาวชนและประชาชนทั่วไป (ภาพที่ 15) มุ่งเน้นการปลูกจิตสำนึกและการสร้างการรับรู้อัตลักษณ์ท้องถิ่นในมิติใหม่ที่เชื่อมโยงอดีตและปัจจุบันเข้าด้วยกันอย่างมีความหมายผ่านประวัติศาสตร์ที่เล่าเรื่องแพร์แห่งระเบิดกับเสรีไทย

4. การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือทางสังคมวัฒนธรรม พื้นที่ดังกล่าวยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงเครือข่ายของนักประวัติศาสตร์ สถาบันการศึกษา และผู้สนใจในประเด็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นและวัฒนธรรมภูมิภาคแพร่ ผ่านกิจกรรมเสวนาและเวิร์กช็อปต่าง ๆ อันมีเป้าหมายเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และขยายผลการเรียนรู้ไปสู่สังคมวงกว้าง โดยเน้นย้ำบทบาทของท้องถิ่นในฐานะแหล่งเรียนรู้และพัฒนาวัตกรรมการทางวัฒนธรรม เกิดเครือข่ายความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ อาทิ ร่วมกับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ พระจอมเกล้าลาดกระบัง ขยายผลสู่งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองเก่าตำบลบ้านปิน (ภาพที่ 16)

ภาพ 12

ภาพข่าวหนังสือพิมพ์ประชาสัมพันธ์เรื่องแพร่แ่ระเบิดและขยายผลสู่การท่องเที่ยวชุมชน



หมายเหตุ. จาก บ้านปิ่น แ่ระเบิด สถานีรถไฟน้ำเที้ยว, โดย พิชชาพร โกศลประดิษฐ์, 26 กุมภาพันธ์ 2561, เดลินิวส์, 12. สงวนลิขสิทธิ์ 2561 โดย พิชชาพร โกศลประดิษฐ์.

ภาพ 13

เนื้อหาแนะนำแหล่งท่องเที่ยวอำเภอคลองแ่ระเบิดและร้านกาแฟแ่ระเบิด



หมายเหตุ. จาก “Phrae เมืองล่อง มองให้ลึก,” โดย ชดาทิพย์ อำพันทอง, 2567, อสท., (4), 63. สงวนลิขสิทธิ์ 2567 โดย อสท.

ภาพ 14

นิทรรศการเรื่องแพร่แพร่เห็บ และ เสรีไทย



(ก)



(ข)

หมายเหตุ. ภาพ (ก) บอร์ดนิทรรศการประวัติแพร่เห็บในส่วนจัดแสดงร้านกาแฟแพร่เห็บ, 2553, ภาพ (ข) บอร์ดนิทรรศการเสรีไทยในพิพิธภัณฑ์เสรีไทยแพร่ สวงวนลิขสิทธิ์ 2553 โดย เชษฐา สุวรรณสา

ภาพ 15

บรรยายสร้างการรับรู้ต่อลักษณะใหม่ให้เยาวชนที่ร้านกาแฟแพร่เห็บ



(ก)



(ข)

หมายเหตุ. ภาพ (ก) การบรรยายประวัติศาสตร์ให้กับนักเรียนมัธยมและชวนตั้งคำถามต่อวาทกรรมอื่น ๆ ในท้องถิ่นจังหวัดแพร่, ภาพ (ข) คณะโรงเรียนบ้านป่าแดดจาก จ. น่าน มาทัศนศึกษาประวัติศาสตร์แพร่แพร่เห็บ สวงวนลิขสิทธิ์ 2568 โดย เชษฐา สุวรรณสา

ภาพ 16

ภาพแฟร่ะเบิดร่วมมื่อกับคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ พระจอมเกล้าลาดกระบัง



หมายเหตุ. เนื้อหางานวิจัยพื้นที่ประวัติศาสตร์บ้านปิน (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ พระจอมเกล้าลาดกระบัง) สงวนลิขสิทธิ์ 2568 โดย เซษฐา สุวรรณสา

การเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาระดับสากล และการสร้าง Social Sculpture ในบริบทไทย

เพื่อให้เข้าใจบทบาทของศิลปะเชิงแนวคิดในการทำทลายวาทกรรมและอำนาจในระดับสากล บทความนี้เปรียบเทียบกรณีศึกษา “แฟร่ะเบิด” กับผลงานของศิลปินระดับโลก ได้แก่ Ai Weiwei และ JR ซึ่งเป็นตัวอย่างของศิลปินที่ใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือในการวิพากษ์และตั้งคำถามต่อโครงสร้างอำนาจในสังคม

อ้าย เว่ยเว่ย Ai Weiwei ศิลปินชาวจีนใช้ผลงานศิลปะ “Dropping a Han Dynasty Urn” (1995) เพื่อตั้งคำถามต่อคุณค่าและความหมายที่ถูกกำหนดโดยรัฐและสถาบันศิลปะกระแสหลัก การกระทำที่เขาทำลายแจกันโบราณอายุกว่า 2,000 ปี เป็นการท้าทายต่อความศักดิ์สิทธิ์ของมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือควบคุมสำนึกของสังคมในนามของอำนาจรัฐ (Ai Weiwei, 1995) (ภาพที่ 17)

ในลักษณะเดียวกัน เจอาร์ JR ศิลปินแนวสตรีทอาร์ตชาวฝรั่งเศส ใช้โครงการ “Inside Out Project” เพื่อสร้างพื้นที่แสดงออกให้กับกลุ่มคนที่ถูกมองข้ามในสังคม เช่น ชาวปาเลสไตน์และอิสราเอล ผ่านภาพถ่ายใบหน้าขนาดใหญ่ที่นำไปติดตั้งในที่สาธารณะ ผลงานของ JR เน้นการสร้างพื้นที่สนทนาและการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม (JR, 2011) (ภาพที่ 18)

ภาพ 17

Dropping a Han Dynasty Urn (1995)



หมายเหตุ. จาก Ai Weiwei's Message Behind Dropping a Han Dynasty Urn, by Artsology, 2024, (<https://artsology.com/blog/2024/02/ai-weiveis-message-behind-dropping-a-han-dynasty-urn/>) Copyright 2024 by Artsology.

ภาพ 18

Gaza Wall



หมายเหตุ. จาก Face 2 Face, by JR, 2007, (<https://agencevu.com/en/serie/face-2-face-2007/>) Copyright 2007 by JR.

กรณีของ “ร้านกาแฟแห่งระเบิด” แม้จะดำเนินการในบริบทท้องถิ่นขนาดเล็ก แต่ก็สะท้อนกระบวนการ “ประติมากรรมทางสังคม” Social Sculpture ของ โจเซฟ บอยส์ ที่กล่าวถึงในแง่ของการทำให้พื้นที่ศิลปะเชิงแนวคิดในรูปแบบร้านกาแฟ ใช้กระบวนการทางธุรกิจสร้างสรรค์เป็นงานศิลปะ ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเครื่องมือในการวิพากษ์อำนาจและสร้างการมีส่วนร่วมในระดับชุมชน โดยแตกต่างจากกรณีระดับสากลตรงที่ให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูอัตลักษณ์ท้องถิ่นซึ่งมีรากฐานทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์เฉพาะตัว

การเลือกใช้ชื่อ “แห่งระเบิด” ถือเป็นการสื่อสารเชิงศิลปะที่ทรงพลัง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของศิลปะเชิงแนวคิดที่ไม่เน้นความงามเชิงรูปธรรม แต่เน้น “เนื้อหาทางความคิด” (intellectual content) เพื่อเปิดพื้นที่สำหรับการวิพากษ์ แคลร์ บิชอป (Bishop, 2012) เสนอว่า ศิลปะแบบมีส่วนร่วม (Participatory Art) ที่แท้จริงจะต้องไม่ใช่เพียงการดึงดูดผู้ชมเข้ามามีส่วนร่วม แต่ต้องสร้างความขัดแย้ง ความคลุมเครือ และการตั้งคำถามกับระบบที่เป็นอยู่ ร้านกาแฟแห่งระเบิดสะท้อนแนวคิดนี้ได้ชัดเจน โดยการใช้พื้นที่ร้านเป็นเวทีของบทสนทนาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ถูกกลบฝัง และการนิยามอัตลักษณ์ท้องถิ่นใหม่

ในทัศนะของโจเซฟ บอยส์ (Joseph Beuys) ศิลปินชาวเยอรมัน การกระทำทุกอย่างของมนุษย์สามารถเป็น “ศิลปะ” ได้ หากเกิดขึ้นบนฐานของจินตนาการและความปรารถนาจะเปลี่ยนแปลงโลก (Everyone is an artist) แนวคิดนี้สะท้อนอยู่ในบทบาทของร้านกาแฟแห่งระเบิดที่แม้จะเป็นร้านกาแฟเล็ก ๆ แต่ได้กลายเป็น “งานศิลปะทางสังคม” (social sculpture) ที่ออกแบบให้ชุมชนมีส่วนร่วมกำหนดความหมายของอดีต และเปิดทางสู่ออนาคตที่สร้างสรรค์ยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในร้านยังสัมพันธ์กับแนวคิดการศึกษาเพื่อการวิพากษ์ (critical pedagogy) ของ เปาโล เฟรเร (Freire, 1970) ที่มองว่าการศึกษาไม่ควรเป็นเพียงการถ่ายทอดความรู้จากผู้สอนสู่ผู้เรียนแบบทางเดียว หากแต่ต้องเป็น “การปลุกให้ตั้งคำถาม” (conscientization) ผ่านการแลกเปลี่ยนอย่างมีวิจารณญาณ ร้านกาแฟแห่งระเบิดจึงไม่ใช่พื้นที่ของการรับรู้ข้อมูลฝ่ายเดียว แต่เป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้ชุมชน นักท่องเที่ยว และผู้สนใจ ร่วมกันสร้างบทสนทนาใหม่ ที่ท้าทายวาทกรรมเดิมและร่วมกันนิยามคุณค่าของบ้านเกิดตนเอง

กล่าวได้ว่า ร้านกาแฟแห่งระเบิดคือกรณีศึกษาของการใช้ศิลปะเชิงแนวคิดและพื้นที่สร้างสรรค์ เพื่อปลุกพลังวิพากษ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนต่อ “วัฒนธรรม” (Cultural Injustice) ที่ดำรงอยู่ในโครงสร้างความหมายของสังคม การออกแบบร้านให้เป็นสิ่งเวียนความคิดนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ดูเรียบง่าย สามารถมีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูอัตลักษณ์ และสร้างพลวัตใหม่ให้กับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่น

เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์ภาพรวม และแนวคิดต่าง ๆ จึงได้เห็นความสัมพันธ์อย่างเป็นกระบวนการ (ภาพที่ 19)

การอภิปราย : แนวคิด “วัฒนธรรม”

กับการทำความเข้าใจความไม่เป็นธรรมทางวัฒนธรรมในบริบทไทย

แนวคิด “วัฒนธรรม” มิได้เป็นเพียงการสร้างศัพท์ใหม่ในเชิงภาษา หากแต่เป็นความพยายามตั้งชื่อเพื่อเปิดโปงโครงสร้างอำนาจที่ซ่อนอยู่ในสิ่งที่สังคมเชื่อว่าเป็น “วัฒนธรรมอันดีงาม” การตั้งชื่อในลักษณะนี้เป็นการใช้ภาษาเพื่อสร้างพื้นที่การวิพากษ์ หรือที่อาจเรียกว่า **การผลิตถ้อยคำเพื่อเปลี่ยนวิธีคิด (Critical Naming)**

“วัฒนธรรม” เกิดจากการผสมระหว่างคำว่า “วัฒนธรรม” (ความเจริญ ความดีงาม) กับ “ธรรม” (สิ่งไม่เป็นธรรม) เพื่อชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่สังคมเคยยกย่องว่าเป็นวัฒนธรรมหรือความดีงามตามครรลอง อาจแฝงโลกของการกดทับ ควบคุม หรือจำกัดเสรีภาพของอัตลักษณ์ที่หลากหลายอย่างแนบเนียน โดยเฉพาะเมื่อ “วัฒนธรรม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ถูกนิยามจากศูนย์กลางอำนาจ แล้วถูกผลิตซ้ำให้กลายเป็นความจริงที่ไม่มีใครตั้งคำถาม

ในบริบทไทย แนวคิดนี้ยังมีความซับซ้อน เพราะวัฒนธรรมมักถูกยกให้เป็นของสูง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็น “คุณค่าที่อยู่เหนือการวิพากษ์” ความดีงามในเชิงวัฒนธรรมจึงผูกพันกับแนวคิดเรื่องศีลธรรม ความสงบเรียบร้อย และความเหมาะสม มากกว่าความเสมอภาคหรือการเคารพในความหลากหลาย ส่งผลให้ใครก็ตามที่เบี่ยงเบนจากกรอบนิยามหลัก มักถูกมองว่า “ผิดธรรม” “แหกจารีต” หรือ “ไม่รู้ที่ต่ำที่สูง”

เมื่อเปรียบเทียบกับวิธีคิดแบบตะวันตก จะพบความแตกต่างเชิงโครงสร้างอย่างมีนัยสำคัญ เพราะในโลกตะวันตก วัฒนธรรมมักถูกมองว่าเป็นระบบที่มนุษย์สามารถตั้งคำถาม วิเคราะห์ หรือเปลี่ยนแปลงได้ จึงมีการพัฒนาแนวคิดเรื่อง **สิทธิวัฒนธรรม (Cultural Rights)** มีการรับรองในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (United Nations, 1948) และกติกา ระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม (United Nations, 1966) โดยระบุว่าทุกคนมีสิทธิในการมีส่วนร่วมในชีวิตทางวัฒนธรรมของตนเอง รวมถึงสิทธิในการสืบทอด พัฒนา และปกป้องวัฒนธรรมของกลุ่มตนเอง (UNESCO, 2001; Donnelly, 2013; Shaheed, 2010)

อย่างไรก็ตาม ในบริบทไทย มักเกิดปัญหาการลดทอนความหลากหลายของวัฒนธรรมท้องถิ่น ภายใต้กรอบวาทกรรมความเป็นไทยที่ไม่เปิดช่องให้เกิดการถอรอง นิยามนี้จึงเชื่อมโยงกับปัญหา “วัฒนธรรม” อย่างเป็นทางการกลับกัน วิธีคิดแบบตะวันอก โดยเฉพาะในสังคมไทย วัฒนธรรมมักถูกทำให้เป็นสิ่งคงที่ ไม่ควรถูกแตะต้อง เป็นความดีงามที่สังคมต้องธำรงรักษา ความคิดเช่นนี้ทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นเครื่องมือในการทำให้ความไม่

เป็นธรรมกลายเป็นเรื่องปกติ เช่น การที่ท้องถิ่นถูกทำให้เจียบหาย ชาติพันธุ์ถูกทำให้เป็นของแปลก หรือกลุ่มชายขอบถูกทำให้ “ด้อยค่า” ภายใต้ชื่อของ “ความเหมาะสม” หรือ “เอกลักษณ์ไทย”

แนวคิดเรื่อง “วัฒนธรรม” คือความพยายามในการสร้างภาษาวิพากษ์ที่ทำให้มองเห็น “**ด้านกลับของวัฒนธรรม**” พื้นที่ซึ่งมักถูกทำให้เจียบงันภายใต้โครงสร้างอำนาจในสังคมไทย วัฒนธรรมที่ดูงดงาม อ่อนโยน หรือมีคุณค่าต่อจิตวิญญาณ มักถูกยกสถานะขึ้นเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือการตั้งคำถาม กระทั่งกลายเป็นเครื่องมือรับรองความชอบธรรมของอำนาจที่ไม่สมดุล แนวคิดนี้ สอดคล้องกับทฤษฎี “ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม” (Cultural Violence) ของ โยฮัน กัลป์ตุง (Johan Galtung) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ความรุนแรงไม่ได้ปรากฏเฉพาะในรูปแบบทางกายภาพหรือโครงสร้างเท่านั้น หากยังแฝงตัวอยู่ในค่านิยม ความเชื่อ และสัญลักษณ์ที่ดูเหมือนไม่มีพิษภัย เช่น วาทกรรมเรื่องความสงบเรียบร้อยหรือความเหมาะสม ที่มักใช้ควบคุมความหลากหลายทางความคิดในนามของ “วัฒนธรรม” ในทำนองเดียวกัน แนวคิด “ภาวะครอบงำทางวัฒนธรรม” (Hegemony) ของ อันโตนิโอ แกรมซี (Antonio Gramsci) อธิบายว่า การยินยอมต่ออำนาจไม่จำเป็นต้องเกิดจากการบีบบังคับโดยตรง แต่เกิดจากการซึมซับวาทกรรมหลักโดยไม่รู้ตัว จนผู้คนยอมรับสิ่งที่ “ควรจะเป็น” โดยไม่ต้องตั้งคำถาม ขณะที่ มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) เสนอว่า อำนาจดำเนินไปพร้อมกับการผลิต “ความจริง” ผ่านวาทกรรม โดยกำหนดสิ่งที่พูดได้ คิดได้ และเป็นไปได้ในแต่ละยุคสมัย วัฒนธรรมจึงไม่ใช่เพียงสิ่งที่ต้องการทางจิตวิญญาณ หากยังเป็นเครื่องมือควบคุมความคิดในระดับลึก

กรณีศึกษา “แพรร่แห่ระเบิด” จึงเป็นตัวอย่างสำคัญของวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น ซึ่งเผยให้เห็นกลไกการยอมรับวาทกรรมที่ครอบงำชุมชนโดยไม่รู้ตัว และถูกกลืนกลายเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นด้านลบ และด้วยกระบวนการสร้างซ้ำได้ปิดกั้นพื้นที่ของการวิพากษ์ ทำให้เสียงของผู้รู้สึกไม่สอดคล้องกับอัตลักษณ์นี้ต้องถูกเก็บงำ เมื่อพิจารณาอย่างวิพากษ์ “แพรร่แห่ระเบิด” จึงไม่ใช่เพียงวาทกรรมล้อเลียน แต่เป็นภาพสะท้อนของความซับซ้อนระหว่างวัฒนธรรมอำนาจ และการนิยาม “ความจริง” ที่ครอบงำจินตนาการของชุมชน ดังนั้น การสร้างศัพท์ “วัฒนธรรม” จึงมีบทบาทเป็น **เครื่องมือเชิงวาทกรรมในการปลดล็อกกรอบความคิด** เปิดพื้นที่ให้สังคมตั้งคำถามว่า ใครเป็นผู้มีอำนาจในการนิยามว่าอะไรคือวัฒนธรรม? วัฒนธรรมใดถูกยกขึ้นให้เป็นของสูง? วัฒนธรรมใดถูกทำให้กลายเป็นเรื่องต่ำด้อยหรือเบียดเบียน? และท้องถิ่นมีสิทธิ์กำหนดนิยามวัฒนธรรมหรือไม่?

การทำความเข้าใจเช่นนี้ช่วยให้ชุมชนสามารถ **ทวงคืนสิทธิในการเล่าเรื่องตัวเอง** และสร้างกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนฐานของ **ความเสมอภาคทางวัฒนธรรม** และ **การเคารพความหลากหลายอย่างแท้จริง** นี่จึงไม่ใช่เพียงการตั้งคำถามใหม่ แต่คือการสร้าง “ถ้อยคำที่มีพลัง” ในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการรับรู้ของสังคม

สรุปผลการศึกษาและการตอบวัตถุประสงค์

การศึกษานี้ได้ตอบวัตถุประสงค์ทั้งสามข้ออย่างครอบคลุมและสอดคล้องกันในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ กล่าวคือ ประการแรก การวิเคราะห์วาทกรรม “แพร่แ่ระเบิด” ได้ชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงวาทกรรมที่ทำหน้าที่กดทับอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ผ่านการผลิตซ้ำภาพจำเชิงลบในลักษณะของ “ความจริง” ที่ไม่ตั้งอยู่บนหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่กลับฝังรากอยู่ในความรู้ของสังคมอย่างแนบเนียน การศึกษาคั้งนี้จึงทำหน้าที่เปิดเผยพลาณภาพของวาทกรรมที่สามารถสร้างความไม่เป็นธรรมเชิงสัญลักษณ์ได้อย่างชัดเจน

ประการที่สอง การเสนอแนวคิด “วัฒนธรรม” (Cultural Injustice) ในฐานะกรอบแนวคิดใหม่ ได้แสดงให้เห็นถึงพลังของวัฒนธรรมที่มีได้เป็นเพียงสิ่งดึงดูดใจประเพณี หากแต่สามารถกลายเป็นกลไกของการครอบงำและลดทอนศักดิ์ศรีของกลุ่มชายขอบ เมื่อวัฒนธรรมนั้นถูกกำหนดนิยามจากศูนย์กลางอำนาจ แนวคิด “วัฒนธรรม” จึงเป็นเครื่องมือทางวิชาการที่ช่วยทำความเข้าใจมิติซ่อนเร้นของอำนาจเชิงวัฒนธรรมที่ยังไม่ได้รับการตั้งคำถามอย่างเพียงพอในสังคมไทย

ประการสุดท้าย บทบาทของศิลปะเชิงแนวคิด โดยเฉพาะในกรณีของ “ร้านกาแฟแพร่แ่ระเบิด” ได้รับการวิเคราะห์ในฐานะพื้นที่ของการเรียนรู้ วิพากษ์ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งสะท้อนแนวคิด “ประติมากรรมทางสังคม” Social Sculpture ของ โจเซฟ บอยส์ (Joseph Beuys) และสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาเพื่อการวิพากษ์ (critical pedagogy) ของ เปาโล เฟรเร (Paulo Freire) ที่เน้นการปลูกจิตสำนึกผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเชิงวิพากษ์ พื้นที่ศิลปะดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงเวทีของการแสดงออก แต่ทำหน้าที่ฟื้นฟูอัตลักษณ์ที่ถูกกดทับและต่อรองนิยามใหม่ของความเป็นท้องถิ่นในเชิงสร้างสรรค์ ทั้งยังมีบทบาทในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงอดีตกับอนาคตอย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป การศึกษานี้มิได้เพียงนำเสนอกรณีศึกษาของการโต้กลับวาทกรรมเชิงลบในระดับท้องถิ่น แต่ยังวางรากฐานทางทฤษฎีสำหรับการทำความเข้าใจ “วัฒนธรรม” ในฐานะกลไกเชิงโครงสร้างที่ดำรงอยู่ในวัฒนธรรมกระแสหลัก และแสดงให้เห็นว่าศิลปะเชิงแนวคิดสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการท้าทายอำนาจ สร้างการเรียนรู้ และฟื้นฟูศักดิ์ศรีของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม.

เอกสารอ้างอิง

- กนกพร กลั่นดอกแก้ว. (2564). ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมกับระบบการนับถือผู้อาวุโส : กรณีศึกษาการเรียนรู้ทางสังคมที่มีผลต่อ การใช้ความรุนแรงของผู้อาวุโสในระบบครอบครัวชนชั้นกลาง กรุงเทพมหานคร [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- คาราวานสำราญใจ. (2019). ตะลุยแพร่ แทะระเบิด! ที่บ้านดอนทราย จ.แพร่/คาราวานสำราญใจ ตอน 48 ซีซั่น 2. [วิดีโอ]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=F9D-ZkX-iDtY>
- ชตาทิพย์ อัมพันทอง. (2567). Phrae เมืองลอง มองให้ลึก. อ.ส.ท.,(4), 60–72.
- ณรงค์ จันทรางกูร. (2554). ชาวแพร่ผู้ปิดทองหลังพระ. ม.ป.ท.
- ณรงค์ จันทรางกูร. (2560). เมืองแพร่แห่ระเบิด. ม.ป.ท.
- เดลินิวส์. (2561). บ้านปิน ‘แห่ระเบิด’ สถานีรถไฟน้ำเทียว. เดลินิวส์. 12.
- ธนพล หงส์ทอง. (2565). ปฏิบัติการศิลปะในฐานะเครื่องมือพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาโครงการเมืองศิลปะ จังหวัดอุบลราชธานี. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 15(1), 112–130.
- บอย พิษณุ และ ถนอม สามโทน. (2566). เพลง แพร่แห่ระเบิด [วิดีโอ]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=EdJfGpQwd1g>
- ผู้กองเบนซ์ CaptBenz. (2565). แพร่...ทำไมต้อง “แห่ระเบิด. <https://www.youtube.com/watch?v=y40Fy12IH3M&t=18s>
- พิชชาพร โกศลประดิษฐ์. (26 กุมภาพันธ์ 2561). บ้านปิน แห่ระเบิด สถานีรถไฟน้ำเทียว. เดลินิวส์. 12.
- แพร่รีวิว. (2562). ตามรอย “แพร่แห่ระเบิด”. [วิดีโอ]. Facebook. <https://www.facebook.com/phrae.review/videos/1335758119906068>
- แพร่รีวิว. (2565). เพลงแบ่แห่ระเบิด-ศิลปินลานนาว เลอผอ. [วิดีโอ]. Facebook. <https://www.facebook.com/watch/?v=1574005922735180>
- เมืองแพร่. (2566). เพลงแพร่แห่ระเบิด บอย พิษณุ feat ถนอม สามโทน. [วิดีโอ]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=EdJfGpQwd1g>
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. นานมีบุ๊คส์.
- สถาบันปรีดี พนมยงค์. (2566). พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแพร่. <https://pridi.or.th/th/content/2023/11/1767>
- หอการค้าจังหวัดแพร่. (2555). แวะเยือน เพื่อนสมาชิก. แพร่การพิมพ์.

- Artsology. (2024). *Ai Weiwei's message behind dropping a Han Dynasty Urn*.
<https://artsology.com/blog/2024/02/ai-weiweis-message-behind-dropping-a-han-dynasty-urn/>
- Beuys, J. (1985). *Social sculpture: An approach to the radical reorganization of society through art*. Rizzoli international publications.
- Bishop, C. (2012). *Artificial hells: Participatory art and the politics of spectatorship*. Verso.
- Chandler, A. B. (2024). *What's the impact of negative workplace culture?.* https://www-breathehr-com.translate.google/en-gb/blog/topic/company-culture/what-impact-does-negative-workplace-culture-have-on-wider-society?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=th&_x_tr_hl=th&_x_tr_pto=wa
- Donnelly, J. (2013). *Universal human rights in theory and practice* (3rd ed.). Cornell University Press.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Pantheon Books.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Herder and Herder.
- Galtung, J. (1990). Cultural violence. *Journal of peace research*, 27(3), 291–305.
<https://doi.org/10.1177/0022343390027003005>
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks* (Q. Hoare & G. N. Smith, Eds.). International publishers.
- JR. (2007). *Face 2 face*. <https://agencevu.com/en/serie/face-2-face-2007/>
- MGR Online. (2555). “หอมทศ” ปลุกแดงแพร์ แห้โลง-เผาหุ่น “พิเชษฐ-ปชป.” อ้างถูกค่า “แพร์แห้ระเปิด” หมิ่นคักดีศรี. https://mgronline.com/local/detail/9550000102041#google_vignette
- Moore, A. (2024). *kith and kin* [Installation]. Venice Biennale.
- Museum Thailand. (2562). ลูกระเปิดทำเป็นระซึ่งที่วัดศรีดอนคำ วัดนาคุ้ม และวัดแม่ลานเหนือ. <https://www.museumthailand.com/en/3499/storytelling/แพร์...แห้ระเปิด/>
- Shaheed, F. (2010). *Report of the independent expert in the field of cultural rights* (A/HRC/14/36). United Nations Human Rights Council. <https://undocs.org/A/HRC/14/36>

- Smith, L. T. (2012). *Decolonizing methodologies: Research and indigenous peoples* (2nd ed.). Zed Books.
- Symmons, G. (2024). *10 warning signs of a negative corporate culture*. https://6q-io.translate.google/blog/10-warning-signs-negative-corporate-culture/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=th&_x_tr_hl=th&_x_tr_pto=tc
- The Activenews. (2020). *ปลุก 31 เมืองเก่า มาเล่าเรื่อง*. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2921666061198068&id=232231380141563&set=a.240742769290424>
- UNESCO. (2001). *Universal declaration on cultural diversity*. United nations educational, scientific and cultural organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127162>
- United Nations. (1948). *Universal declaration of human rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- United Nations. (1966). *International covenant on economic, social and cultural rights*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>
- Wurkon. (2562). *ครบรอบ 100 ปี โถงศิลปะ*. <https://www.wurkon.com/blog/122-marcel- Duchamp>

